

Нарманов Зафар Қўзибоевич

Қарши ирригация ва агротехнологиялар институти ассистенти

Норкулова Гулшода Самандар қизи

Қарши ирригация ва агротехнологиялар институти магистранти

МАЪМУРИЙ-ХУДУДИЙ БИРЛИКЛАР ЧЕГАРАСИНИ БЕЛГИЛАШДАГИ МУАММОЛАР ВА УЛАРНИНГ ЕЧИМЛАРИ

Кириш: Дунёда ҳозирги вақтга келиб рақамли технологиялар ва геофазовий маълумотлардан фойдаланиш асосида, маъмурий ҳудуд тўғрисида аниқ ишончли маълумотлар билан таъминлаш, ҳудудий бирликлар чегараларини белгилаш, ҳамда ҳудудий чегаралар бўйича муаммоларни ечишда кенг фойдаланиб келинмоқда. Сўнги йигирма йил ичида дунё миқёсида урбанизация жараёни амалга оширилиш, ҳамда шаҳар, қишлоқларни ривожланиши натижасида, ушбу маъмурий ҳудудларни майдонларини кенгайтиришда ер тузиш ва ерларни лойиҳалаш ишлари олиб борилмоқда. Бунинг натижасида ер тоифаларини ўзгариши ҳамда ер ҳисобини аниқ юритишга таъсирини кўрсатмоқда. Мухтарам Президентимиз Шавкат Мирзиёевнинг 2020 йил 21 июль кунини ер ҳисоби ва давлат кадастрларини тўлиқ шакллантириш, соҳага рақамли технологияларни жорий этиш масалалари бўйича ўтказган йиғилишларида, мамлакатимизда ер хатлови охириги марта 40 йил олдин ўтказилганги ҳамда 140 та туманнинг маъмурий чегараси аниқ координата тизимида боғланмаганлиги, қишлоқ хўжалиги ерларини ажратиш тартиби 20 йил олдин қабул қилинган ва ҳозирги ислохотлар талабига жавоб бермай қолганлиги тўғрисида тўхталиб ўтган эдилар.

Ҳар қандай вилоятнинг барқарор ижтимоий-иқтисодий ривожланишига маъмурий ҳудудий тузилманинг ўзгарувчанлиги ҳам салбий таъсир кўрсатади. Маъмурий бирликларнинг қўшилиб яна қайта тикланиши, қишлоқ туманлари чегараларнинг ўзгариб туриши каби “географик ўйинлар” ҳудудларни бошқариш, аҳолига хизмат кўрсатиш, қолаверса, ретроспектив илмий тадқиқотлар олиб бориш муҳим аҳамият касб этади.

Туманларнинг маъмурий чегарасини баъзи ҳолатларда мавжуд маъмурий-ҳудудий бирликлар чегараларига мос келмаслиги ва бунда туманлараро чегаралардаги ахборотларни тўплаш ва уларни таҳлил қилишга, ҳудудларнинг ўзига хос инфратузилма салоҳияти ўрганига ва имконияти мавжуд эмас.

Ишни бажариш мобайнида маъмурий-ҳудуд чегара чизиқларини жойда лойиҳалаш, белгилаш жараёнида чегара ҳудудида жойлашган ер тоифалари бўйича ер тузиш ишлари олиб борилди. Ер тузиш ва ер тузишни лойиҳалашда ҳудудининг чегара чизиқларини лойиҳалаш жараёнида бир қанча муаммолар кузатилди. Булар қуйидагилардир:

- аҳоли пункт ерларида маъмурий чегара аҳоли томорқа ерларни кесиб ўтиши, кўчмас мулк объектига бўлган ҳуқуқни рўйхатдан ўтказиш учун тайёрланган ҳужжатлардаги чегара чизиқлари маъмурий ҳудуд чегараси билан мос келмаслиги;
- қишлоқ хўжалиги ерлари, алоҳида муҳофаза этиладиган табиий ҳудудлар ва бошқа тоифадаги ерларнинг маъмурий-ҳудуд чегара чизиқлари яхлит контурни кесиб ўтиши;
- лойиҳа ишларини бажараётган мутахассисларни тажрибаси етарли даражада эмаслиги;

– лойиҳа ишини бажариш муддатини қисқалиги.

Бу ҳолатда кўчмас мулк объектига бўлган ҳуқуқни рўйхатга олишда бир қанча ҳатоликлар борлигини кўрсатади. Жумладан, кўчмас мулкига кадастр рақамларини бериш, солиққа тортиш жараёнида муаммолар келтириб чиқаради. Бу каби ҳолатларга аҳоли пунктларида кўплаб учрайди, аҳоли томонидан қурилган бино ва иншоотлар, ноқонуний қурилган кўчмас мулк объектлари мисол қилиш мумкин. Бундай ҳолатларни бартараф этишда рақамли технологиялардан фойдаланган ҳолда ҳар бир объектнинг аниқ координата тизимси бўйича координаталарини аниқлаш ва маъмурий-ҳудуд чегара чизиғи ичида жойлашганлигига эътибор берган ҳолда давлат рўйхатидан ўтказиш, кадастр рақамларини бериш керак.

- қишлоқ хўжалиги ерлари, ўрмон фонди ерлари, алоҳида муҳофаза этиладиган табиий ҳудудлар ва бошқа тоифадаги ерларнинг маъмурий-ҳудуд чегара чизиқлари яхлит контурни кесиб ўтиш ҳолатлари ер тузиш ва ер тузишни лойиҳа ишларини бажаришда қийинчиликлар келтириб чиқарди.

1-расм. Маъмурий-ҳудуд чегара чизиқлари кўчмас мулк

объектларини кесиб ўтиш ҳолатлари

**Эшназаров Дониёр Баҳромалиевич томонидан ўрганишлар асосида ишлаб чиқилган.*

Бундай ҳолатларда маъмурий туманда ер ҳисобини юритишда, ҳамда ерлардан самарали фойдаланишни назорат қилишда қийинчиликлар келтириб чиқармоқда. Ўрганишлар давомида мавжуд бўлган маъмурий-ҳудудий чегара чизиқлари дала ариқларидан белгиланганлиги аниқланди. Чегара чизиқларини лойиҳалаш талаблари асосида каналлар, коллекторлар, автомобиль ва темир йўллар, магистрал қувурлар бўйича белгилашда ер тоифаларини олиш ва беришга тўғри келади. Юқорида келтирилган муаммоларини ечиш учун маъмурий-ҳудудий бирликлар чегарасини ажратиш турувчи муқобил чегара белгилари ишлаб чиқиш ва ҳудуд чегараси координата тизими бўйича ўрнатиш чиқиш билан масалани ечиш мумкин.

- ишни бажараётган мутахассисларни тажрибаси етарли даражада эмаслиги.

Тадқиқот давомида мавжуд бўлган ҳужжатларни ўрганиш натижасида маъмурий-ҳудудий бирликлар чегарасини расмийлаштиришда харита ва планлар, чегара тавсифларига мос

келмаслиги ҳамда стандарт шартли белгилар асосида расмийлаштирилмаганлиги аниқланди. Чегараларни белгилаш ва тавсифлаш бўйича ишлар уларни амалга ошириш учун тажрибали мутахассислар, рақамли технология ва дастурий таъминотлар билан ишлай оладиган малакали мутахассисларни жалб қилиш, бажарилган ишларнинг сифати ва муддатига ижобий таъсир қилади. Жумладан, лойиҳа ишни бажариш муддатини қисқалиги.

Чегараларни тавсифлаш бўйича ер тузиш ишларининг амалий тажрибаси ва ушбу жараёни тартибга солувчи меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатларни таҳлил қилиш шунинг кўрсатадики, бу ишлар қуйидаги босқичларни ўз ичига олади:

- 1) тайёргарлик ишларида меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатларни таҳлил қилиш (15 кундан 30 кунгача);
- 2) маъмурий-ҳудудий бирликлар чегаралари лойиҳа харитасини (режасини) шакллантириш (30 кундан 60 кунгача);
- 3) мувофиқлаштириш (агар қўшни ҳудудлар ёки аҳоли пунктлари, ер участкалари эгалари ўртасидаги чегараларни жойлаштириш бўйича келишмовчиликлар бўлмаса, 15 кундан 30 кунгача бўлган муддатда яқинлаштириш мумкин);
- 4) ер тузиш ишларини бажариш (15 кундан 30 кунгача);
- 5) маҳаллий ўзини ўзи бошқариш органига чегаралар тўғрисидаги маълумотларни киритиш, чегаралар харитасини (режасини) ва бошқа ҳужжатларни келишиш ва тасдиқлаштириш (1 ойдан 45 кунгача) давом этади.

Маъмурий-ҳудудий бирликлар чегараларларни белгилашда рақамли технологиялар, замонавий геодезик ўлчов асбоблари, ернинг масофадан зондлаш маълумотлари ва дастурий таъминотлардан фойдаланиш орқали лойиҳа ишларини белгиланган вақтда сифатли ва аниқ координата тизимларига боғлаган ҳолда бажариш асосида лойиҳа жараёнига сарфланган вақт ва маблағлардан тежаш имкони яратилади. Олиб борилган тадқиқот давомида, маъмурий-ҳудудий бирликлар чегарасини лойиҳалаш, белгилашга доир амалдаги ҳуқуқий ҳужжатларни таҳлил қилиш, ҳамда ривожланган хорижий давлатлар тажрибасини ўрганиш, натижасида рақамли технологиялардан фойдаланган ҳолда маъмурий-ҳудудий бирликлар чегараларини лойиҳалаш, белгилаш тартиби ишлаб чиқиш муҳим аҳамият касб этиш, ҳамда амалиётга жорий қилиш мақсадида чегараларни белгилаш тартиби ишлаб чиқилди.

Бу жараёни амалга ошириш учун биринчи галда давлат чегараларни геодезик таянч пунктлар, аниқ координата тизими, қўшни давлатлар чегара бўйича келишув шартномалари асосида аниқ белгилаб олиш муҳим ҳисобланди. Кегинги босқичда вилоятлар ўртасидаги чегаралар, шаҳар ва туманлар ҳамда сўнги босқичда шаҳарча, қишлоқ, овуллар маъмурий чегараларини рақамли технологияларни қўллаш орқали олиб борилади. Маъмурий чегараларни лойиҳалаш ва белгилаш 3 босқичда: тайёргарлик, дала ҳамда камерал ишлар бўйича олиб бориш тавсия этилади. Рақамли технологиялар ёрдамида лойиҳа ишларини олиб бориш, бажарилган ишларни доим сақлаш ва маълумотларни қайта ишлаш, ихтёрий масштабдаги харита, планларни тузиш билан аввалги анъанавий усуллардан кўра самарали ҳисобланди.

Ушбу бобда ўрганилган маъмурий-ҳудудий бирликлар бўйича маъмурий-ҳудудий бирликлар чегараларини белгилашнинг хусусиятлари ва Ўзбекистон, хорижий давлатлар тажрибасини таҳлил қилиш ҳамда улардан маъмурий-ҳудудий бирликлар чегарасини лойиҳалаш ва белгилаш давомида учраётган муаммоларни ечишга қаратилган ечимларни навбатдаги бобда Фарғона вилоятининг Қўштепа тумани ҳамда Марғилон шаҳарлари

ўртасида маъмурий-худудий чегараларни белгилаш лойиҳа ишларини бажариш жараёнида рақамли технологиялар ёрдамида чегараларини лойиҳалаш ва белгилаш бўйича ишлаб чиқилган технологик схема асосида олиб борилади.

Хулоса. Иш давомида маъмурий-худудий бирликлар чегараларини белгилашнинг хусусиятлари ўрганилиб, уларга асосланиб маъмурий-худудий бирликлар чегараларини лойиҳалаш ва белгилашда ягона координата тизимига боғлашда рақамли технологиялардан фойдаланиб ер тузиши ишларини олиб бориш маъмурий чегара бўйича муаммоларини ҳал қилишга ёрдам беради.

- таҳлиллар натижаси шуни кўрсатадики, бугунги кунда республикамізда ер хатлови охириги марта 40 йил олдин ўтказилганлиги, ҳамда 140 та туманнинг маъмурий чегаралари ягона координата тизимига боғланмаганлиги сабабли, бугунги кунда маъмурий чегараларнинг ўзгартириш ва қайта тиклаш жараёнида илғор хорижий давлатлар тажрибасини ўрганиш асосида, маъмурий-худудий бирликлар чегарасини белгилаш ишларини олиб бориш ишнинг сифатини яхшиланишига эришилади.
- таклиф қилинган рақамли технологиялар ёрдамида маъмурий-худудий бирликлар чегараларини лойиҳалаш ва белгилашда технологик схемаси бўйича олиб бориш маъмурий чегарадаги бир қанча муаммоли массалаларни ечиш имконини беради.

Фойдаланган адабиётлар руйхати

1. Эшназаров Д.Б., Эшназарова О.М., Аширалиев Ф.Т. GPS воситалари ёрдамида давлат геодезик тармоғини статик усулда яратиш // “Замонавий бино ва иншоотларни лойиҳалаш, барпо этиш, техник эксплуатация қилиш, реконструкциялаш ва модернизациялашнинг долзарб муаммолари” республик илмий-амалий анжумани. Фарғона, 27-28 апрел 2015, 120-121 б
2. Якубжонова Ш.Т. Агротуризмнинг табиий географик жиҳатлари
(Ўзбекистон мисолида) диссертацияси Автореферати Тошкент –2018 41 б
3. Eshnazarov D.B. Innovative approach to setting and determination of administrative territories Хоразм Маъмун академияси ахборотномаси: илмий журнал.-№8(65), Хоразм Маъмун академияси, 2020 й. – 276 б. 263-265 б
4. Musayev I. M., Eshnazarov D. B., Manopov Kh. V., (2021). Order And Methodology For Determining Administrative-Territorial Borders Based On Digital Technologies. The American Journal of Engineering and Technology, 3(03), 49-57.
5. Niyogi D., Mahmood R. and Adegoke, J.O. 2009. Land-Use/Land-Cover Change and Its Impacts on Weather and Climate. Boundary Layer Meteorology. 133(3), 297-298-p.